

โสฬสมหาเจดีย์กับการโหยหาอดีตอันรุ่งเรือง

Solasamahacetiya and the Nostalgic Look back to the Flourish

दनัย प्रीचाप्रेमप्रसि

Danai Preechapremprasit

บทคัดย่อ

โสฬสมหาเจดีย์เป็นเจดีย์สำคัญ 16 แห่งของศรีลังกาที่มีหลักฐานยืนยันในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นต้นมาว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับตั้งแต่ครั้งพุทธกาล อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่าแนวคิดดังกล่าวน่าจะเริ่มเกิดขึ้นในยุคอาณาจักรโพลอนนารูวะเพราะว่าโสฬสมหาเจดีย์บางแห่งคือ กตรคามเจดีย์นั้น เป็น เทพที่เพิ่งจะเริ่มได้รับความนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 14 และมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 นอกจากนี้ยังพบภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปโสฬสมหาเจดีย์ในถ้ำมหาราชาวิหารบนเพดานถ้ำที่ดัมบุลละ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังอาณาจักรโพลอนนารูวะ

แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงน่าจะเกิดขึ้นจากการโหยหาอดีตอันรุ่งเรืองของสมัยอนูราชปุระ เพราะเจดีย์เกือบทั้งหมดเกิดขึ้นในยุคมหาวงศ์อันรุ่งเรืองของอนูราชปุระ โสฬสมหาเจดีย์เหล่านี้ยังเป็นตัวแทนที่แสดงถึงอาณาเขตของพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมไปทั่วทั้งเกาะลังกาซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศโดยปริยายว่าศรีลังกาคือดินแดนแห่งพุทธศาสนานั้นเอง ประเด็นสุดท้าย แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์มีความมุ่งหมายเพื่อที่จะรวมนิกายมหาวิหาร นิกายอภยคีรีวิหารและนิกายเซตวันวิหารให้เป็นหนึ่งเดียวกันและเสมอภาคกันภายใต้ฐานะของโสฬสมหาเจดีย์ ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้เกิดความปรองดองของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในลังกาให้เป็นหนึ่งเดียวกันหลังจากที่มีความแตกแยกกันมากกว่า 1,254 ปี

คำสำคัญ โสฬสมหาเจดีย์ อนูราชปุระ มหาวิหาร อภยคีรีวิหาร เซตวันวิหาร

Abstract

Solasamahacetiya are sixteen Sri Lanka's pagodas that, according to Atthakatha, Lord Buddha visited. However, there are evidences suggesting that the idea of these cetiyas might occur during the Polonnaruwa period, such as Kataragamacetiya, one of the cetiyas dedicated to Kataragama deviyo who was popular in the 14th century and rose to prominence in the 16th century. Moreover, the painting of Solasamahacetiya on the ceiling in the Maharaja Viharaya Cave in Dambulla dated back to the eighteenth century, after the Polonnaruwa period.

The idea of Solasamahacetiya might be explained by the nostalgic look back to the flourish Anuradhapura period, since almost all cetiyas were constructed during glorious Mahavamsa era of Anuradhapura. Solasamahacetiya acted as the symbol of Buddhism all over the Lanka Island, implicating that Sri Lanka was the Buddhist land. Lastly, the idea of Solasamahacetiya was also aimed to unify and equalize Mahavihara School, Abhayagirivihara School and Jetavanavihara School under Solasamahacetiya, in order to get the harmony of monks and Buddhists in Lanka after the schism lasting for 1,254 years.

Keywords: Solasamahacetiya, Anuradhapura, Mahavihara, Abhayagirivihara, Jetavanavihara

ความหน้า

โสฬสมหาเจดีย์คือพุทธสถานที่สำคัญ 16 แห่งในศรีลังกา เนื่องจากคัมภีร์ต่างๆ ในสายเถรวาทลังกากล่าวว่าเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับ พุทธศาสนิกชนชาวศรีลังการวมถึงพุทธศาสนิกชนในประเทศที่ได้รับพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาจึงให้ความเคารพนับถือกันมาก ดังมีบทสวดที่แพร่หลายในศรีลังกาดังนี้

มหายังคณ นาคทีป	กल्याณ ปาทลญจน
ทิวาคูหฺ ทิมวาปี	เจติย มุตติยังคณ
ติสสมหาวิหารญจ	โพธิ มริจวฏฺฐิย
สุวรรณมालิมหาเจติ	ฐุปารามภยาคิริ
เซตวัน เสลเจติย	ตถา กัจจคามก
อติ โสฬส □านานิ	อหฺ วนฺทามิ สพุพพา

ข้าพเจ้าขอบูชาโสฬสมหาเจดีย์ทั้งหมดคือ มหิยังคณ นาคทีปะ กัลยาณี พระพุทธบาท ทิวาคูหฺ ทิมวาปี มุตติยังคณ ติสสมหาวิหาร ศรีมหาโพธิ มริจวฏฺฐิยะ สุวรรณมालิมหาเจติย ฐุปาราม อภัยคีรี เซตวัน เสลเจติย กัจจคามกะ

ปัจจุบันคนศรีลังกาเรียกสถานที่ทั้ง 16 แห่งในชื่อที่แตกต่างไปจากภาษาบาลีซึ่งเรียงลำดับตามภาษาไทยและภาษาสิงหล (ภาษาอังกฤษ) ไว้ดังต่อไปนี้ 1.มหิยังคณ (Mahiyangana) 2.นาคทีปะ (Nāgadīpa) 3.กัลยาณี (Kelani Vihāra) 4.เขาสุมณภู (Sri Pāda) 5.ทิวาคูหฺ (Divāguhawa) 6.ทิมวาปี (Digavāpi Stupa) 7.มุตติยังคณ (Muthiyangana) 8.ติสสมหาวิหาร (Tissamaha Vihāra) 9.พระศรีมหาโพธิ (Sri Mahā Bodhi) 10.มริจวฏฺฐิยะ (Mirisavetiseya) 11.สุวรรณมालิมหาเจติย (Ruwanvelisēya) 12.ฐุปาราม (Thupārāmaya) 13.อภัยคีรีเจติย (Abhayagiri Dāgaba) 14.เซตวันเจติย (Jetavana Dāgaba) 15.เสลเจติย (Sela Dāgāba) 16.กัจจคามกะ (Kataragama Vihāra) (K.Wimalajothi./2000:/77)

แม้ว่าความสำคัญของโสฬสมหาเจดีย์จะได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ เช่น ประเทศไทย แต่แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์นั้นยังไม่ปรากฏชัดเจนว่าเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อใด บทความนี้จะนำเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับต้นกำเนิดของแนวคิดดังกล่าวและเหตุผลเบื้องหลังของแนวคิดนี้ รวมถึงความเกี่ยวเนื่องกับประเทศไทยอีกด้วย

โสฬสมหาเจดีย์คืออะไร

หัวข้อนี้จะกล่าวถึงประวัติและความเป็นมาของสถานที่แต่ละแห่งที่มีความสำคัญอย่างไรบ้าง ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ถึงแนวคิดต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. **มหิยังคณเจติย** มหิยังคณเจติยอยู่ในจังหวัดอุเวะ (Uva) ใกล้แม่น้ำมหาเวลีซึ่งเป็นเมืองของพวกแควดอะ (ชนพื้นเมืองดั้งเดิมของศรีลังกา) คัมภีร์กล่าวว่าเป็นเจดีย์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จมาครั้งแรกบนเกาะลังกาและทรงประทานพระเกศาธาตุให้แก่สมณเทพบุตร หลังจากนั้นจึงมีการสร้างพระสถูปบรรจุพระเกศาธาตุไว้ ต่อมาพระอรหันต์นามว่าสรภูได้นำพระธาตุดุกระดุกของพระพุทธเจ้ามาบรรจุ มหิยังคณเจติยสร้างขึ้นสมัยพุทธกาลหรืออย่างช้าในรัชสมัยพระของพระเจ้ามุตตลิวะ (พ.ศ. 236 – 296) (K.Wimalajothi./2000:/70) ต่อมา พระเจ้าขุททกุปาทยะพระโอรสของพระเจ้ามุตตลิวะ ทรงเกิดความเลื่อมใสจึงทรงห่มด้วยอิฐให้สูงเป็น 30 คอก ภายหลัง พระเจ้าทุฐฏคามณอภัยเสด็จยกทัพไปปราบทมิฬทรงตั้งค่ายหลวงประทับแรม ณ ตำบลนี้ ทรงเลื่อมใสจึงทรงให้ก่อพระเจดีย์สูงเป็น 80 คอก (กรมศิลปากร./2542:/46)

2. **นาคทีปะเจติย** นาคทีปะวิหาร ปัจจุบันอยู่บนเกาะนัยนาติวู (Nainativu) บนคาบสมุทรจาฟนา (Jaffna) กษัตริย์แห่งนาค 2 พระองค์ พระนามว่ามหาทาส (Mahodasa) จากเมืองนาคทีปะและกุลโธทาส (Kulodasa) จากเมืองกัลยาณีได้ต่อสู้กันหลายปีเพื่อแย่งชิงบัลลังก์ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จมาที่ศรีลังกาเป็นครั้งที่ 2 เพื่อสงบศึกนั้น ภายหลังกษัตริย์ทั้งสองได้ถวายบัลลังก์แก่พระพุทธองค์และได้สร้างพระเจดีย์เป็นที่ระลึก (Philippe Fabry./2004:/46)

3. **กัลยาณีเจติย** ในปีที่แปดหลังตรัสรู้ มณีอักษิกนาคราชไปทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า ณ วัดพระเซตวัน พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ห้าร้อยรูปเสด็จไปกัลยาณีประเทศ พระพุทธองค์ประทับ ณ มณฑปในสถานที่สร้างกัลยาณเจติยทรงทำภักติกแล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนนาคราช กัลยาณีเจติยเคยถูกทำลายถึง 3 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1756 พระเจ้าแผ่นดินกาลิง

คะพระนามว่ามาฆะได้ทรงทำลายพระเจดีย์เพื่อนำของมีค่าและสมบัติต่างๆ ไป พระเจ้าวิชัยพาหุได้ทรงขับไล่กองทัพพมพิพ และทรงบูรณะวัดและพระเจดีย์ให้มีสภาพเดิม ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2048 กองทัพโปรตุเกสได้เข้ายึดครองลังกาและทำลายวัด และพระเจดีย์เพื่อนำของมีค่าไป ครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2202 ชาวดัตช์ได้ขับไล่โปรตุเกสแล้วได้สั่งห้ามคนลังกาไม่ให้เข้าไป สักการะพระเจดีย์ ต่อมาพระเจ้ากิริติศรีราชสิงหะทรงทำการบูรณะพระเจดีย์ที่ถูกทำลายในสมัยโปรตุเกส เมื่ออังกฤษปกครอง ลังกายังมีการบูรณะพระเจดีย์ติดต่อกันเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2431 จึงได้มีการบูรณะครั้งใหญ่โดยนางเฮเลนา วิเชวารัตนะ (Mrs.Helena Wijewardnana) ได้เป็นผู้อุปถัมภ์โดยได้ให้ศิลปินชื่อโซเลียส เมนดิส (Soliyas Mendis) วาดรูปภาพจิตรกรรม ฝาผนังอันเลื่องชื่อในวัดกัลยาณมิตราทรามเท่าทุกวันนี้ (E.M.K.Ratnayaka//ny:/9 – 11) ส่วนองค์พระเจดีย์สูง 80 ฟุต เส้นรอบวง 180 ฟุต (K.Wimalajothi//2000:/74)

4. เขาสุมนกฎ เขาสุมนกฎหรือศรีปาทะเป็นภูเขาที่มีความสูง 7,360 ฟุต จากระดับน้ำทะเล ระยะทางในการเดินขึ้น เขาประมาณ 4 ไมล์ ปัจจุบันเรียกยอดเขาว่า อาดัมส์ พีค (Adam's Peak) (K.Wimalajothi//2000:/71 – 72) คัมภีร์กล่าวว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดมณิกขินาคราชที่กัลยาณมิตราทรามเจดีย์ในการเสด็จลังกาครั้งที่ 3 แล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จขึ้นยอดเขาสุมนกฎทรงแสดงรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ที่นั้น (กรมศิลปากร//2542:/49 – 50)

5. ทิวาคูหัง โสฬสมหาเจดีย์แห่งสุดท้ายที่ยังไม่สามารถระบุให้แน่ชัดได้ว่าอยู่ที่ใด (K.Wimalajothi//2000:/77) นักวิชาการบางคน เช่น เดรานียากาละ (Deraniyagala) สันนิษฐานว่าทิวาคูหังน่าจะเป็นถ้ำที่อยู่ใกล้ยอดเขาสุมนกฎ โดยเชื่อว่าถ้ำที่พระพุทธเจ้าเข้าสมาธิอยู่ต่ำกว่ายอดเขาประมาณ 900 เมตรชื่อ “ภควา เลนะ” (Baghava lena) น่าจะเป็นถ้ำทิวาคูหังนั่นเอง (Markus Aksland//2001:/37 – 38) ปัจจุบัน คนศรีลังกาออกเสียงถ้ำนี้ว่า “บะตะโตตะเลนะ” (Batatotalena) (ลังกา กุมาร//2555:/353)

6. ทิมวาปี พระพุทธเจ้าได้เสด็จขึ้นยอดเขาสุมนกฎทรงแสดงรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ที่นั้นแล้วเสด็จกลับมาประทับ ณ ทิมวาปี เขิงเขาสุมนกฎพร้อมกับพระสงฆ์ ทรงนั่งเข้าสมาธิ ณ ที่สร้างที่ทิมวาปีสถาปนาแล้วเสด็จไปสู่มหาเมฆวนาราม (กรมศิลปากร//2542:/49 – 50) ทิมวาปีเจดีย์อยู่ในตำบลอัมปาระ (Ampara) ด้านตะวันออกของศรีลังกา ในสมัยที่เจ้าชายทูลฐคามณีกับเจ้าชายสัทธาติสสะทรงแย่งชิงราชบัลลังก์กัน เจ้าชายทูลฐคามณีทรงเตรียมกำลังพลและเสบียงในที่นี้ ต่อมาพระเจ้าสัทธาติสสะ (พ.ศ. 406 – 424) ได้ทรงสร้างพระเจดีย์ขึ้นบริเวณที่พระพุทธองค์เคยเสด็จมาประทับเข้านิโรธสมาบัติ ณ ที่นี้ พร้อมกับพระอรหันต์ (K.Wimalajothi//2000:/68)

7. มุตติงคนเจดีย์ ปัจจุบันคนลังกาเรียกมุตติงคนอยู่ตำบลบัลลูลละ (Badulla) ในจังหวัดอูวา (Uva) สร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (พ.ศ. 293 – 333) และกล่าวกันว่ามีการบรรจุธรรมเป็นพระอรหันต์ถึง 60 รูปพร้อมกันในคราวเดียว ณ สถานที่นี้ ภายหลังพระเจ้าเชษฐติสสะ (พ.ศ. 806 – 816) ทรงขยายองค์พระเจดีย์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น (K.Wimalajothi//2000:/71)

8. ดิสสมหาวิหาร ดิสสมหารามบรรจุพระนลาฏธาตุของพระพุทธเจ้า สร้างโดยพระเจ้ากาวรรณติสสะ พระชนกของพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย (กรมศิลปากร//2542:/279) พระนลาฏธาตุเป็นพระธาตุสำคัญ 1 ใน 7 ชั้นที่ไม่กระจัดกระจายคือพระนลาฏ 1 พระรากขวัญ 2 พระเขี้ยวแก้ว 4 (มหามกุฏราชวิทยาลัย//2536:/455 – 456) โดยคัมภีร์กล่าวว่าพระนลาฏนั้นบรรจุในพระนลาฏของพระพุทธรูปทองคำ ดิสสมหารามเป็น 1 ในโสฬสมหาเจดีย์ที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าสมาบัติ พระเจดีย์นี้มีความสูงถึง 181 ฟุต เส้นรอบวง 550 ฟุต และได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2533 (K.Wimalajothi//2000:/64)

9. พระศรีมหาโพธิ ผู้อัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์ก็คือพระนางสังฆมิตตาพระธิดาของพระเจ้าอโศกฯ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์อินเดียที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในพระพุทธศาสนา พระนางได้อัญเชิญหน่อพระศรีมหาโพธิ์พร้อมกับการมาให้อุปสมบทแก่ภิกษุณีชาวลังกาในสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ องค์ประกอบเหล่านี้ยิ่งทำให้คนลังกามีความเชื่อและเลื่อมใสในพระศรีมหาโพธิ์จนกระทั่งปัจจุบัน พระศรีมหาโพธิ์ที่มหาวิหารนั้นได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นไม้อต้นเดียวในโลกที่มีการบันทึกประวัติศาสตร์ไว้ยาวนานที่สุดกว่า 2,300 ปี (Edmund Jayasuriya//2004:/49)

10. มริจวัฏฏิยะ พระเจดีย์นี้อยู่ในบริเวณมหาวิหารมีชื่อภาษาบาลีว่ามริจวัฏฏิยะเจดีย์แปลว่าเจดีย์พริก ภาษาสิงหลเรียกว่า “มริสสาเวติเสยะ” (Mirisavetiseya) แปลว่าเจดีย์พริกเช่นกัน เจดีย์มีความสูง 48.8 เมตร (Sunil de Costa//2009:/42) และได้รับการบูรณะเมื่อศตวรรษที่ 20 (Edmund Jayasuriya//2004:/53) เจดีย์นี้มีตำนานกล่าวว่าพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย

ปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติได้ 7 วัน เจ้าพนักงานทั้งหลายได้เชิญพระแสงหอกที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ในที่หนึ่งใกล้ๆ บึงตีสวาปี เมื่อจะเสด็จกลับได้ตรัสให้ราชบุรุษเชิญพระแสงหอกขึ้น แต่มีอาจยังพระแสงนั้นให้เคลื่อนที่ได้ พระเจ้าทูลภูคคามณีกษัตริย์ทรงให้รักษาพระแสงพระบรมสารีริกธาตุไว้ในที่นั้นแล้วรับสั่งให้ก่อสร้างพระเจดีย์ครอบพระแสงหอกไว้ พร้อมทั้งสร้างพระวิหารรอบพระเจดีย์โดยใช้เวลาถึง 3 ปี (กรมศิลปากร./2542:/333 – 335)

11. สุวรรณมาลิกเจดีย์ สุวรรณมาลิกเจดีย์หรือที่คนศรีลังกาเรียกว่ารุวันเวลลิสเยยะนี้เป็นพระมหาเจดีย์สูง 338 ฟุต พระเจ้าทูลภูคคามณีกษัตริย์ทรงตั้งพระทัยจะสร้างพระมหาสถูปหลังจากเสร็จสงครามกับทมิฬ พระเจดีย์มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 942 ฟุต และได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยพระนางรังวิตะ สุนนสาระ และสมาคมพัฒนารัตนมาลีสถูป (Edmund Jayasuriya./2004:/51) พระบรมสารีริกธาตุในพระมหาเจดีย์นี้เป็นพระธาตุจำนวน 1 ใน 8 ทะนานที่เคยบรรจุไว้ในพระสถูปที่รวมคามของกษัตริย์โกทิลยะเมื่อครั้งโทณพราหมณ์ได้แบ่งพระธาตุออกเป็น 8 ส่วน หลังการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า (มหามกุฏราชวิทยาลัย./2536:/463 – 468)

12. ภูปาราม ภูปารามเคยเป็นที่บรรจุบริภคเจดีย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต 3 พระองค์คือธมมกรกของพระพุทธเจ้ากุกสันโธ ประคดเอวของพระพุทธเจ้าโกนาคมน์ อุทกสาฎิก (ผ้าสรองน้ำ) ของพระพุทธเจ้ากัสสปะ คณะสงฆ์ได้อัญเชิญพระรากขวัญเบื้องขวาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาบรรจุด้วย (มหามกุฏราชวิทยาลัย./2536:/144 – 151) ภูปารามได้เป็นสถานที่ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกของลังกาดด้วย (มหามกุฏราชวิทยาลัย./2536:/166 – 169.) สถูปภูปารามมีความสูง 18.9 เมตร เส้นรอบวง 17.7 เมตร ได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) (Sunil de Costa./2009:/42) และยังมีเสาวีหารที่ล้อมรอบพระเจดีย์อยู่ 31 ต้น จาก 176 ต้น การสร้างเจดีย์และวิหารไว้ด้วยกันได้เป็นต้นแบบการวางแผนผังวัดที่แพร่หลายไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Joe Cummings./2001:/432 – 435)

13. อภัยคีรีเจดีย์ พระเจ้าวัฏฏคามณีกษัตริย์ทรงตั้งปณิธานราว พ.ศ. 429 ว่าถ้าพระองค์ได้รับชัยชนะต่อทมิฬแล้วจะทรงสร้างวิหารถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่นี้ หลังจากผ่านไป 14 ปีกับ 7 เดือน พระองค์ทรงปราบทมิฬและได้ทรงทำลายอารามวิหารของนิครนถ์ทั้งหลายแล้วให้ทรงสร้างพระวิหารกอบปรัดด้วยบริเวณ 12 ตำบล พระองค์ทรงสร้างพระวิหารในอารามนิครนถ์อันชื่อว่าคีรีนิครนถ์ วิหารนั้นจึงปรากฏชื่อว่า “อภัยคีรีวิหาร” (กรมศิลปากร./2542:/432 – 435) ความยิ่งใหญ่ของอภัยคีรีวิหารพิจารณาได้จากสิ่งก่อสร้างที่ยังอยู่ในบริเวณวัด เช่น พระสถูปสูง 75 เมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 106.5 เมตร เรือนโพธิ์ สิ่งก่อสร้างต่างๆ แสดงถึงความเจริญของเทคโนโลยีโบราณ เช่น ระบบที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก ระบบสุขาภิบาล ระบบจัดการน้ำดีและน้ำเสีย ระบบสาธารณสุขโรค รวมถึงประติมากรรมต่างๆ ที่มีคุณค่าและความสวยงาม เช่น อัมจันทร์ศิลา (Moonstone) รูปปั้นนาคราชที่อารักขาประตู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปปางสมาธิที่ตีที่ที่สุดของศรีลังกา (T.G.Kulatunge and Athula Amarasekera./2006:/48 – 61)

14. เขตวันเจดีย์ พระเจ้ามหาเสนะ (พ.ศ. 817 – 844) ทรงเลื่อมใสพระตีสสเถระผู้อยู่ในสาคลียนิกายแห่งทักษิณารามวิหาร บางตำราเรียกว่าพระโกหนตีสสเถระ (Walpola Rahula./1993:/95) มาลาละเสการะกล่าวว่หลังจากที่พระเจ้ามหาเสนะเกิดเรื่องกับพระสงฆ์นิกายมหายานวิหารได้ 2 ปี พระองค์จึงทรงให้สร้างเขตวันวิหารในโชติอุททยาน ภายในเขตมหายานเพื่อพระราชทานแก่พระโกหนตีสสเถระซึ่งพระองค์ทรงถือว่าเป็นพระสหาย (G.P. Malalasekera./1994:/62) ความยิ่งใหญ่ของเขตวันวิหารพิจารณาได้จากอิฐจำนวนประมาณ 93,000,000 ก้อน มีความสูง 120 เมตร ฐานพระเจดีย์กว้างประมาณ 8 เอเคอร์นับเป็นเจดีย์สูงที่สุดในโลกและเป็นอนุสรณ์สถานที่ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของโลกรองจากปิรามิดสองแห่งที่กิซา ขนาดของพื้นที่วัดประมาณ 80 เฮกตาร์ มีแผนผังคล้ายกับอภัยคีรีวิหารแต่มีขนาดเล็กกว่าประกอบไปด้วยพระอุโบสถ เรือนพระศรีมหาโพธิ์ ทานศาลา ฯลฯ (Hema Ratnayake./2006:/68 – 70)

15. เสลเจดีย์ เจดีย์องค์มีข้อสันนิษฐานหลายอย่าง ข้อสันนิษฐานแรกเชื่อว่าอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเขตวันเจดีย์ โดยกล่าวว่าพระเจ้าลัญชุตีสสะได้สร้างขึ้นราว 100 ปีก่อนคริสต์ศักราช พระเจดีย์และลานพระเจดีย์สร้างขึ้นด้วยหินจึงเรียกว่าศิลาเจดีย์หรือเสลเจดีย์ (Sela Cetiya) พระเจดีย์มีเส้นผ่านศูนย์กลางราว 37.5 ฟุต (K.Wimalajothi./2000:/18) แต่มีการสันนิษฐานว่าเจดีย์นี้อาจเป็นสถูปบรรจุพระอัฐิของพระเจ้าเอพารทมิฬ (Philippe Fabry./2005:/18 – 19)

นอกจากนี้ยังมีการสันนิษฐานว่าลัทธิรามเจดีย์ที่สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีกษัตริย์นั้นน่าจะเป็นศิลาเจดีย์

และข้อสันนิษฐานอื่นอีกว่าอภยคีรีเจดีย์คือศิลาเจดีย์ที่พระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ (S.B.Hettiaratchi and T.G.Kulatunge.//1993:/9 – 15) อย่างไรก็ตาม เจดีย์ลังการามไม่น่าจะเป็นศิลาเจดีย์ในโสฬสมหาเจดีย์เพราะในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่าพระนางโสมเทวีได้เห็นสามเนตรรูปหนึ่งถ่ายปัสสาวะแล้วกลบด้วยมือของตนจึงทรงเลื่อมใส พระเจ้าวัฏฏคามินีทรงทราบจึงรับสั่งให้สร้างพระวิหารและก่อพระเจดีย์ไว้ชื่อว่า “ศิลาโหจกะ” ในระหว่างพระมหาสถูป (กรมศิลปากร.//2542:/435) ส่วนลังการามเจดีย์เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศิลาโสภณกถกเจดีย์” สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามินีอภยอยู่ทางทิศเหนือของมหาสถูป (ทรงวิทย์ แก้วศรี.//2519:/171) ชื่อดังกล่าวอาจทำให้เข้าใจได้ว่าเป็นศิลาเจดีย์องค์เดียวกัน

16. กัจจการคามกเจดีย์ กัจจการคามกเจดีย์หรือน่าจะตรงกับภาษาบาลีว่าโคจรคาม ชาวสิงหลเรียกกตรคาม (Kataragama) อยู่บริเวณโรหนชนบททางตอนใต้ของศรีลังกา ห่างจากโคลัมโบราว 200 ไมล์ ปัจจุบัน คนศรีลังกาเรียกสถานที่นี้ว่าคิริวิหารและมีการสร้างพระเจดีย์โดยพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราชตามคำทูลขอของพระมหะสิสุภัทธาและได้ชำระตุรุดโทรมลงใน พ.ศ. 2504 (ค.ศ. 1961) และได้รับการบูรณะเรียบร้อยในปัจจุบัน พระเจดีย์องค์นี้สูง 95 ฟุต เส้นรอบวง 280 ฟุต เป็นหนึ่งในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 5 แห่งร่วมกับพระศรีมหาโพธิ์และเทวาลัยอีก 3 แห่งในบริเวณของมหาเทพกตรคามหรือสกันทะ (ขันธกุมาร) (K.Wimalajothi.//2000:/61 – 64) ปัจจุบัน ชาวพุทธสิงหล ชาวทมิฬอินดูจึงถือว่าเทวาลัยกตรคามทางตอนใต้ของศรีลังกาเป็นสถานที่สำหรับบวงสรวงเทพเจ้าขันธกุมารหรือสกันทะซึ่งถือว่าเป็นเทพที่ได้ช่วยปกป้องรักษาศาสนาทั้งสองของศรีลังกาให้รอดพ้นมาจนถึงทุกวันนี้ (ประสาร เปรมะสกุล.//2550:/86)

โสฬสมหาเจดีย์มาได้อย่างไร

เรื่องโสฬสมหาเจดีย์นี้ คัมภีร์อรรถกถากล่าวว่าสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาเกาะลังกานั้น ได้แก่ ภูปารามเจดีย์ มหาเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ มหิยัคคะ นาคทีปะ มุติงคะ ที่ฆวาปีและกัลยาณี ดังข้อความว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาสู่เกาะนี้ (เกาะลังกา) ถึง 3 ครั้ง แม้ในคราวยังทรงพระชนม์อยู่คือคราวแรกเสด็จมาพระองค์เดียวเท่านั้นเพื่อทรมานยักษ์ ครั้นทรมานยักษ์แล้วทรงตั้งอารักขาที่เกาะตัมพณินทวิป เสด็จรอบเกาะ 3 รอบ ตั้งพระทัยว่าเมื่อเราปรินิพพานแล้วศาสนาของเราจักประดิษฐานอยู่บนเกาะนี้ ครั้งที่สองเสด็จมาพระองค์เดียวเหมือนกันเพื่อต้องการทรมานพญานาคผู้เป็นลุงและหลานกัน ครั้นทรมานนาคเหล่านั้นแล้วได้เสด็จไป ครั้งที่สามเสด็จมามีภิกษุ 500 รูปเป็นบริวารประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติ ณ ที่ตั้งมหาเจดีย์ ที่ตั้งภูปารามเจดีย์ ที่ประดิษฐานต้นมหาโพธิ์ ที่ตั้งมุติงคะเจดีย์ ที่ตั้งที่ฆวาปีเจดีย์ และที่ตั้งกัลยาณีเจดีย์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย.//2536:/149 – 150)

จากข้อความจะเห็นว่าในคัมภีร์อรรถกถาไม่ได้กล่าวถึงโสฬสมหาเจดีย์ไว้ทั้งหมด กล่าวเพียง 8 แห่งจาก 16 แห่งว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมา แต่ก็มีข้อความที่อาจตีความได้ว่าพระองค์เสด็จมาทั้ง 16 แห่งจริงๆ จากข้อความที่ว่า “เสด็จรอบเกาะ 3 รอบ” อย่างไรก็ตาม การกล่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จรอบเกาะ 3 รอบ น่าจะหมายถึงการที่ทรงกระทำประทักษิณรอบเกาะ 3 รอบมากกว่าเช่นเดียวกับที่ทรงเคยกระทำประทักษิณ 3 รอบที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์เพื่อแสดงความเคารพต้นพระศรีมหาโพธิ์ก่อนประทับตรัสรู้ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาว่า

พระโพธิสัตว์ทรงรับหญ้าแล้วเสด็จไปยังโคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะซึ่งเป็นวิชัยพฤกษ์อันรุ่งโรจน์กว่าหมุดต้นไม้ทั้งหลายคล้ายอัญชันคีรีสีเขียวครามประหนึ่งช่วยบรรเทาแสงทินกรมีรมเงาเย็น ... ทรงทำประทักษิณพญอัสสัตถพฤกษ์ 3 ครั้ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย.//2537:/720)

การที่ทรงประทักษิณรอบเกาะนั้นจึงอาจเป็นการแสดงความเคารพในเกาะลังกาที่จะเป็นสถานที่สำคัญในการประดิษฐานพระธรรมและพระธาตุของพระองค์สืบไปในภายหน้าก็เป็นได้ ซึ่งในคัมภีร์มหาวงศ์ก็ได้กล่าวว่า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อยังยกษ์ทั้งหลายอันร้ายกาจให้ปลาตหนีไปแล้วก็เสด็จพุทธดำเนินประทักษิณเกาะลังกาสิ้นตติยวารเวียนขวาโดยรอบก็ทรงพระปรารภเพื่อจะเจริญพระมหาปริตรใน

ลังกาทวีปนั้น ... สมเด็จพระบวรโลกนาถเจ้าฯ ก็สวดพระปริตรผูกพุทธอาณาจักรไว้ในขณะนั้น (กรมศิลปากร./2542:/44)

แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงต้องเกิดขึ้นหลังยุคอรธกถาคืออย่างน้อยก็ต้องหลังจากที่พระพุทธโฆสมาปริวรรตคัมภีร์อรธกถาจากภาษาสิงหลให้เป็นมคธ ในรัชสมัยของพระเจ้ามหายานามะ (พ.ศ. 949 – 971) คติความเชื่อนี้จึงน่าจะเกิดขึ้นในยุคหลังอาณาจักรอนุราชปุระซึ่งได้แก่อาณาจักรโปลอนนารูวะ เนื่องจากการบรรจุจากรวมเจดีย์ให้เป็นหนึ่งในโสฬสมหาเจดีย์แห่งสุดท้ายนั้น เทพประจำองค์พระเจดีย์นี้เพิ่งจะเริ่มได้รับความนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 14 และมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และได้กลายเป็นหนึ่งในสี่เทพผู้คุ้มครองศรีลังกา โดยเรียกกันทางการว่า “กตรคาม” แต่รู้จักกันในนามว่า สกัณฑะ กุมาร และมหาเสน และถือว่าเป็นเทพที่ช่วยปกป้องชาวศรีลังกาจากศัตรู (Anuradha Seneviratna./2008:/71 – 72) เมืองกตรคามนี้ กิตติกุมารซึ่งต่อมาภายหลังคือพระเจ้าวิชัยพาหุก็ได้ทรงใช้ที่เมืองนี้เป็นฐานในการก่อกบฏขึ้นจากทมิฬโจพะ และก่อตั้งอาณาจักรโปลอนนารูวะ (กรมศิลปากร./2542:/647 – 649) พระองค์ทรงเป็นผู้ขับไล่พวกโจพะไปจากศรีลังกาได้เมื่อ พ.ศ. 1613 แต่ทรงอภิเษกแล้ว พ.ศ. 1615 – 1616 อย่างไรก็ดี ถือว่า พ.ศ. 1613 เป็นปีเริ่มศักราชแห่งการเป็นประเทศเอกราชของลังกาและเริ่มสมัยโปลอนนารูวะ (ปิยนาด (นิโครธา) บุนนาค./2534:/94)

หลักฐานสำคัญอีกอย่างก็คือภาพจิตรกรรมฝาผนังบนเพดานถ้ำที่ตัมบุลละทั้ง 5 ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่มากกว่า 2,000 ตารางเมตร ภาพบนผนังถ้ำนี้ประกอบด้วยภาพของพระพุทธเจ้าประทับ เหตุการณ์สำคัญในพระพุทธประวัติจนถึงการสังคายนา ประวัติศาสตร์ของลังกาที่สำคัญตั้งแต่ยุคแรกในรัชสมัยของพระเจ้าวิชัย พระมหินทเถระเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยปราบพระเจ้าเอพารทมิฬ (Senake Bandaranayake./2006:/136 – 152) นอกจากนี้ ยังพบภาพโสฬสมหาเจดีย์ในถ้ำมหาธาตวิหารซึ่งมีความยาว 122 ฟุต กว้าง 70 ฟุต สูง 21 ฟุต มีพระพุทธรูปและรูปปั้น 60 รูป เช่น พระเจ้าวิภูฏคามณีอภัย พระเจ้านิสสังกะมัลละ รวมถึงเทพสำคัญ 4 องค์ คือ เมตไตรยะ สมัน อุปลวัน และนาถะ (อวโลกิตตวร) (Anuradha Seneviratna./2009:/23 – 43)

คัมภีร์จุฬวงศ์กล่าวว่าพระเจ้าวิชัยพาหุสร้างวัดในโปลอนนารูวะถวายพระสงฆ์ที่มาจากนิกายทั้ง 3 ซึ่งแปลว่านิกายทั้ง 3 ยังคงดำรงอยู่โดยไม่ขาดตอน จารึกที่กัลวิหารซึ่งกล่าวว่าพระเจ้าปรักกมพาหุทรงทำให้พระสงฆ์ที่เคยแตกแยกกันตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าวิภูฏคามณีอภัยกว่า 1,254 ปีได้กลับมาปรองดองกัน การประนีประนอมของพระสงฆ์ทั้ง 3 นิกายยอมแสดงว่าทั้ง 3 นิกายนั้นยังคงรักษาจารีตไว้ได้โดยยังไม่ได้ถูกทำลายวงศ์แต่อย่างใด (Gunaratne Panabokke./1993:/145 – 146) การสังคายนาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นการสร้างสามัคคีธรรมขึ้นในหมู่สงฆ์นั้น พระเจ้าปรักกมพาหุทรงอาราธนาพระมหากัสสปมหาเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกและแตกฉานในพระวินัยให้รับฐระในการจัดการเรื่องนี้ พระมหากัสสปเถระได้เชิญพระญาณपालเถระ พระโมคคัลลานเถระ พระนันทะ มาจากเมืองอนุราชปุระ เมืองยวราช และเมืองโรหณะ พระเถระเหล่านี้ได้ช่วยกันชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ นิกายอภัยคีรีวิหารและนิกายเซตวันวิหารที่แตกแยกกันมานานตั้งแต่พระเจ้าวิภูฏคามณีอภัยและพระเจ้ามหายานามะได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับนิกายมหาวิหาร (Wilhelm Geiger./2003:/101 – 104)

ครั้นชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์แล้วจึงโปรดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วจารึกลงในใบลานใหม่ สังคายนานับเป็นสังคายนาครั้งที่ 7 ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและเป็นสังคายนาครั้งที่ 4 ของลังกาโดยทำในระหว่าง พ.ศ. 1696 – 1729 (พระเทพวิสุทธิกวี./2539:/37) หลักฐานเหล่านี้ทำให้เห็นความสอดคล้องกันทั้งในเรื่องของเวลา ความเชื่อและพยานวัตถุว่าแนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์น่าจะเริ่มปรากฏขึ้นในสมัยโปลอนนารูวะนี่เอง

โสฬสมหาเจดีย์กับประเทศไทย

ผลของการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยโปลอนนารูวะทำให้พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยโดยมาตั้งที่เมืองมอญก่อนแล้วแผ่เข้ามายังภาคใต้ของไทยโดยพระราหุลเถระชาวลังกาที่ได้นำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้าไปที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้วแผ่ไปสู่สวนต่างๆ ของประเทศไทยในที่สุด ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงเริ่มปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 8 ว่ามีการจำลองรอยพระพุทธบาทจากยอดเขาสุมนภูฏที่ลังกามาที่สุโขทัยใน พ.ศ. 1903 (วิยะดา ทองมิตร./2540:/71) พระเจ้าลิไทร์สั่งให้จำลองรอยพระพุทธบาทจากยอดเขาสุมนภูฏที่ลังกามาไว้ที่ยอดเขาพระบาทใหญ่ เมืองสุโขทัย

ตั้งชื่อตามเขาสุมนกฎบรรพตในสิงหลและที่ยอดเขาต่างๆ เช่น ยอดเขานางทอง ยอดเขาปากพระบาง ดังปรากฏในจารึกนครชุมว่า

หม ทลา ประดิษฐานไว้ด้วยพระบาทลักษณะหัน _____ ณะนั้นไซ้ พระญาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอย
ดิน (พระเบ็) _____ นเจ้าถึงสิงหล อันเหยียบเหนือจอมเขาสุมน(กฎ) _____ (ป) _____ ระมาณเท่าใด เอามา
พิมพ์ไว้ จัง คนทั้งหลายแท้ _____ (อ) _____ นหนึ่ง ประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชชนาไลายเหนือจ(อมเขา _____
(อ) _____ นหนึ่ง ประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขไทย เหนือจอมเขาสุมน (กฎ) _____ ในเมืองบานพานเหนือจอม
เขานางทองอันหนึ่ง (ง) _____ (จ) _____ มเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยงไว้ด้วยทุกแห่ง (กรมศิลปากร.//
2542:/95)

พ.ศ. 1970 พระสิริสุขเมธังกร พระสังฆนายก ฝ่ายวนวาสีได้จารึกภาษาบาลีด้วยอักษรขอมอยู่ด้านข้างของรอยพระพุทธรูป
ยุคลพบุรีเนื้อความว่าพระธรรมราชาธิราชให้จำลองรอยพระบาททั้งคู่เหมือนกับพระบาทที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงไว้เหนือ
ยอดเขาสุมนกฎ จารึกนี้ได้มาจากเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาดคีพลเสพระยเป็นผู้นำมา
ประดิษฐานอยู่ในวังหน้า ต่อมาได้ย้ายไปที่วัดบวรนิเวศวิหารและเก็บรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน (สุภาพรณ ฌ บางช้าง.//
2529:/132 – 135) รอยพระพุทธรูปที่พระมหาธรรมราชาลิไทโปรดเกล้าฯ ให้จำลองจากศรีบาทัญจนบนเขาสุมนกฎในเกาะ
ลังกามีจำนวนทั้งสิ้น 4 รอย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดตระพังทอง สุโขทัย วัดบวรนิเวศฯ กรุงเทพฯ และที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ (วิยะดา ทองมิตร.//2540:/70)

ความเชื่อเรื่องโสฬสมหาเจดีย์สืบเนื่องมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา สมณทูตของอยุธยา
ได้เดินทางไปบูชาพระมหาเจดีย์สถานต่างๆ ในลังกาทวีป แม้จะยังไม่ได้กล่าวถึงทั้ง 16 แห่ง แต่ก็มีการบินที่คิดว่าคณะ
พระสงฆ์ไทยมีพระวิสุทธาจารย์ พระวราญาณมุนี กับพระสงฆ์อันดับ 20 รูป สามเณร 20 รูป ได้เดินทางไปบูชามูตติงเจดีย์
ตั้งข้อความว่า

แลหนทางที่ไปนั้นเดินยาก ด้วยภูเขาสูง เป็นชั้นเป็นกลีบสูงที่สุดเทียมเวหา เพลาตะวันบ้ายแล้วก็
หมอกมืดไปทั้งป่า ทั้งเป็นโตรกตรอกชอกผาเดินข้ามภูเขาขึ้นลงยากยิ่งนัก บางที่เขานั้นยาวเป็นผา
ผืนหนึ่งชันงออยู่จะลงก็มิได้ ต้องเดินไปบนจอมเขาวนหนึ่งก็มี 2 วันก็มี จึงจะลงถึงดินราบ ที่ข้ามแม่น้ำ
ก็มีมากหลายแห่ง ลึกเพียงเขาเพียงเอว ที่ลึกกว่านั้นที่สะพานเรือจะบักเสาลงไม่ได้ ... เดิน 10 วันถึงที่
พระเจดีย์โสฬสมูตติงเจดีย์ หยุดประทับอยู่นมัสการบูชาที่นั่น 2 วัน ยกแต่นั้นไป 2 วัน ถึงเมือง
ชื่อสังกิตนคร (สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ.//2546:/274 – 275)

คณะสมณทูตในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก็ยังได้กล่าวถึงการเดินทางไปสักการะพระพุทธรูปบนยอดเขา
สุมนกฎไว้เช่นกัน ดังต่อไปนี้

ครั้งถึงเชิงเขาแล้ว ขึ้นไปอีก 100 เส้นจึงถึงที่มณฑปพระพุทธรูปเข้ากันเป็นทาง 400 เส้น แลขึ้นไป
นั้นที่เป็นหน้าผาชันมิได้จึงต้องเหนี่ยวสายโซ่ขึ้นไปมีอยู่ 3 แห่ง แต่ละแห่งๆ นั้นสูง 3 วา 4 วาบ้างคุดา
กล้วนด้วยสูงเหลือสูงแล้วจะได้มีต้นไมยัดเหนี่ยวขึ้นไปหามิได้ อาศัยได้แต่โซ่นั้นสิ่งเดียว โซ่นั้นมีถึง
11 สาย ลูกโซ่นั้นทำด้วยเหล็กใหญ่เท่านิ้วชี้ ครั้นไปถึงแล้วชาวสิงหพที่พาไปนั้น เขาจึงบอกให้ไปที่
วิมานของสมณะเทวดา แล้วจึงว่าอากาศัญญาฯ ให้เทวดาอนุโมทนาบุญแล้วจึงไปนมัสการพระบาท ด้วย
ว่าสมณะเทวดานั้นเขาเป็นผู้อาราธนาพระพุทธรูปให้ประดิษฐานพระบาทไว้ (สมเด็จพระยาตำราจ
ราชานุภาพ.//2546:/399 – 401)

การบูชารอยพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาสิ้นสุดคล้องกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ตำหนักพระพุทธรูปโฆษาจารย์ วัดพุทธไธ
ศวรรย์ ซึ่งมีภาพเกี่ยวกับประวัติรอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ ณ ที่ต่างๆ เช่น ยอดเขา ในน้ำ ในเมือง (น.ณ ปากน้ำ.//
2543:/69 – 70) โสฬสมหาเจดีย์ปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้นอีกครั้ง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โดยพระองค์ทรงส่งเครื่องบรรณาการไปบูชาพระเจดีย์ฐานทั้ง 15 ตำบลวันพระศรีมหาโพธิ์ไว้ว่า

มีฤกษ์ดีกับปียการกุศลรักษาออกไปให้บูชาพระเจดีย์ฐานทั้ง 15 ตำบล คือพระมหียังคณเจดีย์ 1 นาค
ที่บังเจดีย์ 1 กัลยาณีเจดีย์ 1 พระพุทธรูปบาลเขาสุมนกฎ 1 ทิวาคูหังคณเจดีย์ 1 ทิมวาบึงคเจดีย์ 1 มูติ

ยังคนเจดีย์ 1 ดิสมมหาวิหาร 1 พระมหาโพธิ 1 มริจวิภูมิจเจดีย์ 1 ฎุปราม 1 อภัยคีรีเจดีย์ 1 เขตวัน
มหาวิหาร 1 เสดเจดีย์ 1 กัจจกคามกคนเจดีย์ 1 เป็น 15 ตำบล (สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า//
2546:/359)

จะเห็นว่าแนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์ที่ปรากฏในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนมาถึงรัตนโกสินทร์ก็
ปรากฏขึ้นหลังจากการรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาภายหลังการสังคายนาในยุคโพลอนนารูวะนั่นเอง และแม้แต่ในประเทศไทย
เอง โสฬสมหาเจดีย์ก็ยังไม่ปรากฏครบถ้วนนัก จากหลักฐานต่างๆ ที่ได้กล่าวมาจากทั้งในประเทศลังกาเองซึ่งเชื่อมโยง
กับประเทศไทยจึงอาจสรุปได้ว่าแนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์เกิดขึ้นครบถ้วนไม่เกินกว่าสมัยโพลอนนารูวะตอนต้นนั่นเอง
โสฬสมหาเจดีย์ซ้อนแนวคิดอะไร

โสฬสมหาเจดีย์ล้วนเกี่ยวข้องกับสมัยอนูราชปุระเป็นส่วนมาก กล่าวคือ ฎุปรามเจดีย์ มริจวิภูมิจเจดีย์ สุวรรณมาลิก
เจดีย์ เสดเจดีย์ เขตวันเจดีย์ อภัยคีรีเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ สถานที่เหล่านี้ล้วนสร้างและประดิษฐานอยู่ในสมัยอนูราชปุระ
ตอนต้นทั้งสิ้น ส่วนโสฬสมหาเจดีย์ที่อื่นๆ แม้ไม่อยู่ในเมืองอนูราชปุระแต่ก็มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรอนูราชปุระหรือไม่ก็
สร้างขึ้นในสมัยอนูราชปุระแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นดิสมมหาวิหารที่สร้างโดยพระเจ้ากวันณดิสม พระราชาบิดาของพระเจ้า
ทุภูฏคามณีอภัย ที่ฆวาปีที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าชายทุภูฏคามณีกับเจ้าชายสัทธาติสสะที่ต่อมาทั้งสองพระองค์ทรงขึ้น
ครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรอนูราชปุระทั้งสองพระองค์ ซ้ำยังมีข้อความว่าทั้งสองพระองค์จะได้เป็นพระอัคร
สาวกของพระศรีอริยเมตไตรย์ (กรมศิลปากร//2542:/428 – 429)

เลวิน เทรเนอร์ กล่าวว่าการศึกษาเงื่อนไขของเศติจมาศรีลังกาทั้งสามครั้งของพระพุทธเจ้า การมาถึงของพระเจ้าวิชัยซึ่งเป็น
ต้นตระกูลของชาวสิงหล การมาถึงของพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากพระเจ้าอโศกมหาราชและพระรากขวัญที่ได้มาจากพระ
อินทร์ การมาถึงของกิงพระโพธิ์จากอินเดียและการมาถึงของธรรมะที่ถูกสืบทอดต่อกันมาผ่านพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท ทั้งหมดนี้
ถูกรวมไว้ที่เมืองอนูราชปุระ การมาถึงของสิ่งทีกล่าวมาทั้งหมดยกเว้นพระเจ้าวิชัยอาจถือได้ในฐานะที่เป็นการมาของ
พระพุทธศาสนาที่ไม่เพียงแต่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสถาบันหลายสถาบันซึ่งพัฒนาในลักษณะที่
สอดคล้องกัน โดยเฉพาะความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดระหว่างการมาถึงของพระบรมสารีริกธาตุกับพระพุทธศาสนาในเกาะศรี
ลังกา (Kevin Trainor//2007:/80)

แนวคิดนี้ยังสอดคล้องหรืออาจจะพัฒนามาจากเรื่องอัฐมหาสถานคือสถานที่สำคัญ 8 แห่งของเมืองอนูราชปุระซึ่ง
ประกอบด้วย 1) พระศรีมหาโพธิ์ 2) สุวรรณมาลิกเจดีย์ 3) ฎุปรามเจดีย์ 4) โลหปราสาท 5) อภัยคีรีเจดีย์ 6) เขตวันมหา
เจดีย์ 7) มริจวิภูมิจเจดีย์ และ 8) ลังการามเจดีย์ (K.M. de Silva//2008:/11) ซึ่งเจดีย์เกือบทั้งหมดล้วนอยู่ในโสฬสมหาเจดีย์
แทบทั้งสิ้น แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงเป็นภาพสะท้อนความเป็นอาณาจักรพุทธศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์และเกี่ยวข้องกับ
ความไฮหอดิตอันรุ่งเรืองของอาณาจักรอนูราชปุระจากคนในยุคอาณาจักรโพลอนนารูวะที่เพิ่งเห็นอาณาจักรอนูราชปุระล่มสลาย
ไปได้ไม่นาน ความไฮหอดิตของอาณาจักรอนูราชปุระซึ่งเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ตลอดกาลของลังกาจนถูกเรียกว่ายุค
“มหาวงศ์” จึงสะท้อนผ่านโสฬสมหาเจดีย์ซึ่งเป็นตัวแทนแห่งความรู้โรจน์ของยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

ประเด็นต่อมา หากพิจารณาจากภูมิศาสตร์จะเห็นว่าโสฬสมหาเจดีย์นี้มีอาณาบริเวณครอบคลุมเกาะลังกาแทบทั้งหมด
กล่าวคือ ทิศเหนือมีนาคทีปเจดีย์ ทิศใต้มีดิสมมหาวิหาร ทิศตะวันออกมีที่ฆวาปี ทิศตะวันตกมีกัลยาณีเจดีย์ ตอนกลางมีมหิ
ยังคนเจดีย์ เป็นต้น ทั้งนี้ยังไม่รวมโสฬสเจดีย์อีกหลายแห่งที่กระจายอยู่ทั่วเกาะ เช่น มุติงคณะ กตรคามและยอดเขาสุมนภูฏ
ซึ่งเป็นภูเขาที่สำคัญที่สุดของลังกา แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงเป็นการแสดงความสำคัญในเรื่องชัยภูมิของพุทธศาสนา
กล่าวคือไม่ว่าพระเจ้าจะเคยเสด็จมาศรีลังกาจริงหรือไม่ก็ตาม โสฬสมหาเจดีย์เหล่านี้ก็ได้เป็นตัวแทนที่แสดงถึงอาณาเขต
ของพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมไปทั่วทั้งเกาะลังกาหมดแล้ว ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศชัยชนะในด้านของพื้นที่ทางศาสนา
โดยปริยายว่าศรีลังกาถือดินแดนแห่งพุทธศาสนานั่นเอง

สำหรับสถานที่บางแห่งในโสฬสมหาเจดีย์ เช่น อภัยคีรีเจดีย์ เขตวันเจดีย์และศิลาเจดีย์ ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้กันนั้นมีข้อ
ชวนคิดว่าการยอมรับสถานที่ทั้ง 3 แห่งให้เป็นโสฬสมหาเจดีย์ ทั้ง ๆ ที่อภัยคีรีวิหารและเขตวันวิหารเป็นนิกาหที่เกิดขึ้น
ภายหลังคณะมหาวิหารหลายร้อยปีและได้ทำให้เกิดความแตกแยกของคณะสงฆ์ในศรีลังกาเป็น 3 นิกาห กล่าวคืออภัยคีรีแยก
ออกจากมหาวิหารในสมัยพระเจ้าวิภูฏคามณีอภัย ส่วนนิกาหเขตวันแยกออกในสมัยพระเจ้ามหาเสนะ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

อภัยคีรีวิหารและเซตวันวิหารได้สร้างความแตกแยกของคนทุกระดับในสังคมลังกาเริ่มตั้งแต่ ชาวบ้าน คณะสงฆ์ จนถึงชนชั้นปกครองเป็นเวลานาน แต่ทั้ง 2 สถานที่กลับได้เข้าร่วมในโสฬสมหาเจดีย์ด้วย ดร. กุณรัตน์ ปานโบกษะ (Gunaratne Panabokke) กล่าวว่าในคัมภีร์หลายเล่มแสดงให้เห็นว่าภิกษุเซตวันวิหารเคร่งครัดไม่ต่างจากภิกษุมหาวิหารเพียงแต่มีความแตกต่างในการตีความพระวินัยบางอย่างที่เคร่งครัดกว่าภิกษุมหาวิหาร (Gunaratne Panabokke //1993:/121) แต่ศาสตราจารย์กิตติคุณ สิริ กุณสิงหะ (Professor Emeritus Siri Gunasinghe) กล่าวว่าพวกภิกษุธรรมรุจิและพวกสาคลิยะนั้นนับถือนิกายมหายานมากกว่าเถรวาทซึ่งไม่ลงรอยกันกับพวกมหาวิหาร โดยเฉพาะความเห็นแตกต่างในเรื่องพระวินัยมากกว่าพระธรรม อภัยคีรีวิหารและเซตวันวิหารเป็นนิกายที่ถือว่าเป็นพวกนอกรีตจึงพร้อมที่จะยอมรับนิกายมหายานอย่างเต็มใจมากกว่า (Siri Gunasinghe //2008:/44)

อย่างไรก็ตาม ทั้งพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยผู้สนับสนุนนิกายอภัยคีรี และพระเจ้ามหาเสนะผู้สนับสนุนนิกายเซตวันก็ล้วนเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงคุณูปการแก่ลังกาเป็นอย่างมาก วาลโปละ ราหุลละ กล่าวถึงพระเจ้ามหาเสนะไว้อย่างน่าสนใจว่าพระองค์ไม่เพียงแต่ทรงเป็นกษัตริย์ผู้เข้มแข็งและมีพระปรีชาสามารถที่สร้างความเจริญให้แก่ประเทศเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงกล้ายืนหยัดตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจอันยิ่งใหญ่ของฝ่ายมหาวิหารอย่างไม่เคยมีผู้ปกครองคนใดกล้าทำมาก่อน (Walpola Rahula //1993:/93) นอกจากนี้จะทรงสร้างเซตวันวิหารอย่างยิ่งใหญ่และทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากมายแล้วพระเจ้ามหาเสนะยังได้ทรงสร้างสระถึง 16 แห่ง เช่น มณีหิรัญคามวาปี ขนฺวาปี ฯลฯ (กรมศิลปากร //2542:/471) ปัจจุบัน อ่างเก็บน้ำมินเนริยะ (Minneriya) ซึ่งพระเจ้ามหาเสนะโปรดให้สร้างขึ้นนั้นเป็นอ่างเก็บน้ำที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในศรีลังกาสามารถบรรจุน้ำได้ถึง 4,560 เอเคอร์ และก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประชาชนจำนวนมากในเรื่องการเพาะปลูกและการเลี้ยงชีพ ประชาชนยังคงระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์หลังสวรรคตว่าทรงเป็นเทพเจ้า ทุกวันแรม 15 ค่ำ เดือนยี่ของทุกปี ประชาชนจะทำพิธีบูชาพระเจ้ามหาเสนะ ณ บริเวณใกล้ๆ อ่างเก็บน้ำมินเนริยะ (บิยนาค (นิโครธา) บุนนาค //2534:/78 – 79)

ความยิ่งใหญ่ของพระเจ้ามหาเสนะนั้นยังอาจสะท้อนจากชื่อของคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวคือเมื่อพระเจ้ามหาเสนะสวรรคตใน พ.ศ. 845 จึงถือว่ายุคแห่งราชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่หรือ “มหาวงศ์” สิ้นสุดที่รัชสมัยของพระเจ้ามหาเสนะ หลังจากนั้นเป็นต้นมาจึงเรียกยุคของราชวงศ์ลังกาต่อๆ มาว่า “จูพวงศ์” หรือราชวงศ์เล็กนั่นเอง (G.P. Malalasekera //1994:/63) แม้ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าศิลาเมฆวรรณะ พ.ศ. 1160 – 1169 ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามหาเสนะจะทรงขอให้ส่งสมทั้งสองนิกายลงอุโบสถร่วมกัน แต่พระสงฆ์มหาวิหารก็ไม่ยอมรับก่อนที่จะประสานกันได้ ในพุทธศตวรรษที่ 17 (Gunaratne Panabokke //1993:/113 – 119) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์เกิดขึ้นพอดีดังที่ได้กล่าวแล้ว

เมื่อแนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์เกิดขึ้นย่อมทำให้ความรู้สึกแตกแยกดังกล่าวลดน้อยลงเพราะอาศัยความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาทั้งที่อภัยคีรีวิหาร เซตวันวิหารรวมถึงศิลาเจดีย์ด้วยแล้ว สถานที่เหล่านี้ย่อมกลายเป็นพุทธสถานที่สำคัญของชาวพุทธทุกคนในศรีลังกาไม่ว่าสถานที่นั้นๆ จะเป็นของนิกายใดก็ตาม การยอมรับสถานที่ทั้ง 3 แห่งให้เป็นโสฬสมหาเจดีย์จึงมีความมุ่งหมายเพื่อที่จะรวมนิกายมหาวิหาร นิกายอภัยคีรีวิหารและนิกายเซตวันวิหารให้เป็นหนึ่งเดียวกันและเสมอภาคกันภายใต้ฐานะของโสฬสมหาเจดีย์ ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้เกิดความปรองดองของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในลังกาให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ดังนั้น แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์จึงน่าจะเกิดขึ้นในยุคของพระเจ้าปรักกมพาหุและน่าจะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับการสังคายนาพระธรรมวินัยนั่นเอง

สรุป

แนวคิดเรื่องโสฬสมหาเจดีย์ช่วยตอกย้ำว่าศรีลังกากับพระพุทธศาสนาล้วนเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งแนวคิดนี้ปรากฏชัดเจนในประวัติศาสตร์ของศรีลังกาตลอดมา ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรและพุทธศาสนจักรได้เป็นอย่างดี โสฬสมหาเจดีย์จึงมีความสำคัญแก่ประเทศศรีลังกาด้วยเหตุผลหลายประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรอนุราชปุระโดยอาศัยพระปรีชาสามารถของบูรพกษัตริย์ต่างๆ รวมถึงความรุ่งเรืองของโสฬสมหาเจดีย์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวสิงหล โดยเฉพาะพระมหาสถูปและหน่อพระศรีมหาโพธิ์จึงทำให้เมืองนี้ดำรงอยู่ได้เป็นเวลากว่า 1,500 ปี จวบจนถึงรัชสมัยของพระเจ้ามหินทะที่ 5 (พ.ศ. 1525 – 1572) การปกครองที่ไม่มีวิสัยทัศน์ของพระองค์ทำให้ประชาชนไม่ยอมรับแม้กระทั่งจะเสียภาษีให้แก่ท้องพระคลัง อนุราชปุระจึงเกิดความวุ่นวายขึ้นจากการรุกรานของพวกเขา

โจพะ ในที่สุดพระองค์ทรงถูกจับไปที่อินเดียใต้และสิ้นพระชนม์ หลังจากนั้น ศรีลังกาจึงถูกปกครองโดยแคว้นโจพะ จนในที่สุด เจ้าชายกิริติ (พระเจ้าวิชัยพาหุ) จึงทรงสามารถกอบกู้เอกราชได้ (Wijeyadasa Rajapakshe.//2009:/34 – 35) ศรีลังกาจึงเกิด อาณาจักรโปลอนนารูวะที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งซึ่งยังมีความโหยหาถึงอาณาจักรอนูราชปุระอันยิ่งใหญ่ผ่านแนวคิดโสฬสมหาเจดีย์ซึ่งเป็นภาพแทนความรู้เรื่องของศรีลังกาในยุคทองตลอดกาล

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กรมศิลปากร.// (2534).//วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์.//พิมพ์ครั้งที่ 1.// กรุงเทพฯ:/กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร.// (2539).//วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 4 (หมวดศาสนาจักร) ชินกาลมาลีปกรณ์.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร.// (2542).//ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี.// (2519).//พุทธสถานในเอเชียใต้ (อินเดีย – ปากีสถาน – บังคลาเทศ - ศรีลังกา).//พิมพ์ครั้งที่ 1.// กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์พระจันทร์.
- น. ณ ปากน้ำ.// (2543).//จิตรกรรมอยุธยา.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/เมืองโบราณ.
- ประสาร เปรมะสกุล.// (2550).//ไปกราบพระเขี้ยวแก้วที่ศรีลังกา.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/อรุณการพิมพ์.
- ปิยนาด (นิโครธา) บุณนาถ.// (2534).//ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณาจักรคม และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพวิสุทธิกวี.// (2539).//8 วันในศรีลังกา.//กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย.// (2536).//พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา.//พิมพ์ครั้งที่ 3.// กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย.// (2536).//พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 2 ภาค 1.//พิมพ์ครั้งที่ 3.// กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย.// (2537).//พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทรวงศ์ เล่ม 9 ภาค 2.//พิมพ์ครั้งที่ 3.// กรุงเทพฯ:/โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ลังกาภูมาร.// (2555).//ของดีศรีลังกา.//นครปฐมฯ:/สาละพิมพ์การ.
- วิยะดา ทองมิตร.// (2540).//สารานุกรมเมืองโบราณ มณฑลพระพุทธรูป สาระบุรี.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/เมืองโบราณ.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ.// (2546).//เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป.//พิมพ์ครั้งที่ 1.// กรุงเทพฯ:/บริษัทพิมพ์เนชั่นตีงเซ็นเตอร์จำกัด.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง.// (2529).//วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึก ตำนาน พงศาวดาร สารสัน ประกาศ.//พิมพ์ครั้งที่ 1.//กรุงเทพฯ:/มหามกุฏราชวิทยาลัย.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Aksland. / Markus. // (2 0 0 1) . // **The Sacred Footprint: A Cultural History of Adam's Peak.** // 1st ed.//Bangkok:/Orchid Press.
- Cummings./Joe.//(2001).//**Buddhist Stupas in Asia: The Shape of Perfection.**//1st ed.//Footscray:/Lonely Planet Publication Pty Ltd.
- De Costa./Sunil.//(2009).//**Glory of the Royal Cities.**//Ganemulla:/Gunaratne.
- De Silva./K.M.//(2008).//**A History of Sri Lanka.**//4th ed.//Colombo:/Vijitha Yapa Publications.
- Fabry./Philippe.//(2004).//**The Essential guide for Jaffna and its region.**//1st ed.//Negombo:/Viator Publication (Pvt) Ltd.
- Fabry./Philippe.//(2005).//**The Essential Guide for Anuradhapura and its region.**//1st ed.//Negombo:/Viator Publication (Pvt) Ltd.
- Geiger./Wilhelm.//(2003).//**Cūḷavaṃsa: Being the more recent part of the Mahāvamsa: Part II.**//4th ed.//New Delhi:/The Buddhist Cultural Centre.
- Gunasinghe./Siri.//(2008).//**Sigiriya Kassapa's Homage to Beauty.**//1st ed.//Colombo:/Vijitha Yapa Publication.
- Hettiaratchi./S.B;/& Kulatunge./T.G.//(1993).//**Abhayagiriya.**//1st ed.//Colombo:/Unesco.
- Jayasuriya./Edmund.//(2004).//**A Guide To The Cultural Triangle of Sri Lanka.**//1st ed.//Colombo:/Central Cultural Fund.
- Malalasekera./G.P.//(1994).//**The Pāli Literature of Ceylon.**//2nd ed.//Kandy:/Buddhist Publication society.
- Panabokke. / Gunaratne. // (1993) . // **History of The Buddhist Sangha in India and Sri Lanka.** // 1st ed.//Colombo:/University of Kelaniya.
- Rahula./Walpola.//(1993).//**History of Buddhism in Ceylon.**//3rd ed.//Dehiwala:/The Buddhist Cultural Centre.
- Rajapakshe./Wijeyadasa.//(2009).//**The Majestic Chronicle of Sri Dalada: The Annals of the Sacred Tooth Relic of the Buddha.**//1st ed.//Colombo:/FAST Printery (Pvt) Lt.
- Ratnayaka./E.M.K.//(ny).//**The Kelaniya Great Temple of Sanctity Sri Lanka.**//Kelaniya:/Buddhist Book Centre.
- Seneviratna./Anuradha.//(2008).//**Gateway to Kandy.**//1st ed.//Colombo:/Vijitha Yapa Publication.
- Seneviratna./Anuradha.//(2009).//**The Golden Rock Temple of Dambulla Caves of Infinite Buddhas.**//2nd ed.//Colombo:/Vijitha Yapa Publication.
- Trainor./Kevin.//(2007).//**Relics, ritual, and representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravāda tradition.**//2nd ed.//New York:/Cambridge University Press.
- Wimalajothi./K.//(2000).//**Sri Lanka Pilgrim's Guide.**//Dehiwela:/Systematic Print (Pvt) Ltd.

บทความในหนังสือภาษาอังกฤษ

- Bandaranayake./Senake.//(2006).//Dambulla: The golden mountain temple/in/**The Cultural Triangle of Sri Lanka.**//pp. 136 – 152.//Colombo:/UNESCO.
- Kulatunge. // T. G;/ & Amarasekera. / Athula. // (2 0 0 6) . // Abhayagiri Vihara: The northern monastery, Anuradhapura/in/**The Cultural Triangle of Sri Lanka.**//pp. 48 – 61.//Colombo:/UNESCO.
- Ratnayake.//Hema.//(2006).//Jetavana: Stupa and monastery complex/in/**The Cultural Triangle of Sri Lanka.**//pp. 68 – 70.//Colombo:/UNESCO.